

MYKOLAS ROMERIS UNIVERSITY

Marta Gavrilovienė

**THE LEGAL AND SOCIAL PRESUMPTIONS OF EFFECTIVENESS
OF ALTERNATIVE PUNISHMENT TO IMPRISONMENT**

Summary of Doctoral Dissertation
Social Sciences, Law (01 S)

Vilnius, 2009

The Doctoral Dissertation was written during the period of 2003-2009 at Mykolas Romeris University.

Scientific supervisor:

Assoc. Prof. Dr. Aurelijus Gutauskas (Mykolas Romeris University, Social Sciences, Law – 01 S)

The Doctoral Dissertation is defended at the Law Research Council of Mykolas Romeris University:

Chairman of the Council:

Prof. Dr. Gediminas Mesonis (Mykolas Romeris University, Social Sciences, Law – 01 S)

Members:

Prof. Dr. Kazys Meilius (Mykolas Romeris University, Social Sciences, Law – 01 S)
Prof. Hbil. Dr. Vytautas Piesliakas (Mykolas Romeris University, Social Sciences, Law – 01 S)
Assoc. Prof. Dr. Jonas Prapiestis (Vilnius University, Social Sciences, Law – 01 S)
Assoc. Prof. Dr. Daiva Petrylaitė (Vilnius University, Social Sciences, Law – 01 S)

Opponents:

Assoc. Prof. Dr. Armanas Abramavičius (Vilnius University, Social Sciences, Law – 01 S)
Assoc. Prof. Dr. Oleg Fedosiuk (Mykolas Romeris University, Social Sciences, Law – 01 S)

The public defense of the Doctoral Dissertation will take place at the Law Research Council at Mykolas Romeris University on the 25 th of September 2009 at 2:00 PM in the Senate Hall of Mykolas Romeris University (Room II – 230).

Address: Ateities str. 20, LT 08303 Vilnius, Lithuania.

The summary of the Doctoral Dissertation was sent out on 25th August 2009.

The Doctoral Dissertation is available at Martynas Mazvydas National Library of Lithuania (Gedimino ave. 51, Vilnius, Lithuania) and the Library of Mykolas Romeris University (Ateities str. 20 and Valakupių str. 5, Vilnius; V.Putvinskio str. 70, Kaunas).

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

Marta Gavrilovienė

**ALTERNATYVIŲ LAISVĖS ATĖMIMUI
BAUSMIŲ VEIKSMINGUMO
TEISINĖS IR SOCIALINĖS PRIELAIDOS**

Daktaro disertacijos santrauka
Socialiniai mokslai, teisė (01 S)

Vilnius, 2009

Disertacija rengta 2003–2009 metais Mykolo Romerio universitete.

Mokslinis vadovas:

doc. dr. Aurelijus Gutauskas (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai teisė – 01 S)

Disertacija ginama Mykolo Romerio universiteto Teisės mokslo krypties taryboje:

Pirmininkas:

prof. dr. Gediminas Mesonis (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01 S)

Nariai:

prof. dr. Kazys Meilius (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01 S)

prof. habil. dr. Vytautas Piesliakas (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01 S)

doc. dr. Jonas Prapiestis (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01 S)

doc. dr. Daiva Petrylaitė (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01 S)

Oponentai:

doc. dr. Armanas Abramavičius (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01 S)

doc. dr. Oleg Fedosiuk (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01 S)

Disertacija bus ginama viešame Teisės mokslo krypties tarybos posėdyje 2009 m. rugsėjo 25 d. 14 val. Mykolo Romerio universiteto Senato salėje (II-230 aud.)

Adresas: Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva.

Disertacijos santrauka išsiuntinėta 2009 m. rugpjūčio 25 d.

Disertaciją galima peržiūrėti Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo (Gedimino pr. 51, Vilnius, Lietuva) ir Mykolo Romerio universiteto (Ateities g. 20 ir Valakupių g. 5, Vilnius; V.Putvinskio g. 70, Kaunas) bibliotekose.

Marta Gavriloviene

**THE LEGAL AND SOCIAL PRESUMPTIONS OF EFFECTIVENESS
OF ALTERNATIVE PUNISHMENT TO IMPRISONMENT**

Summary

The problem under study. The problem of efficiency of alternative to imprisonment (non-custodial) sanctions is investigated in the present study. The fundamental advantage of this kind of punishment is the possibility to control offenders' behavior in the community. This idea is based on the personal ability to change, which depends on an offender's will and efforts to change himself and to start solving the problems, which have caused the offending behavior (motivation to change). Therefore, imposed alternative sanctions should affect the changes in offenders' behavior. The individual conditions (obligation and/or restrictions) of the sanction, imposed by a court, should direct an offender's efforts to change.

The problem of efficiency of alternative sanctions is discovered, while studying, how the conditions of imposition and execution of these sanctions could affect the criminogenic factors and, therefore, could reduce recidives of crime. Analyzing these aspects we can observe the problem of individualization of punishment, or finding the appropriate sanction, and the problem of coherent application of the sanction. A court, imposing non-custodial sanction, should not only state a term of its application, but also should decide, if the imposed obligations (their amount and character) are sufficient to supervise the offender in the community. The imposition of non-custodial sanctions to a great extent determines the process of execution of it. Particularly, if the conditions of imposed sanction do not determine the offender to change and to solve the problems, related with offending behavior, then the control of their execution cannot affect the recidive of offending.

The practical efficiency of these sanctions is determined by selection of the appropriate sanction; by sufficiency and practical usefulness of requirements, applied to offender in the process of execution; and by evaluation of the execution.

The relevance of the study. The Committee of Ministers of The Council of Europe, solving the problem of overcrowdedness of prisons, recommended to the member-states to deliver the plan to solve this problem, which would be based on the priorities of punishment, the public opinion, and the analysis of present practice of punishment.¹ The program of the Government of

¹ The Recommendation concerning prison overcrowding and prison population inflation. Committee of Ministers of the Council of Europe. Rec. No R (99) 22 of 30 September 1999. *The Council of Europe* [interactive]. [reviewed 2006-04-30]. <<http://www.coe.int/>>.

the Republic of Lithuania of years 2000 – 2004 contains the intention to modify partially the system of punishment; to state the adequate punishment to the violations of law, to reduce the repressive effect of sanctions, to seek the social integration of the persons, having served the sentence. In this program there was presumed “the principle of economy of punishment“ – the least sanction, which would be enough to affect the offender and stimulate him to change; confirmed the intention to apply community service, material sanctions and other non-custodial sanctions rather than penal measures. The legislative directions, contained in these documents, allowed to extend the application of alternative sanctions in the Penal Code, which came into effect on 1 May 2003. These measures were supposed to reduce the number of imprisoned and to become an efficient alternative to custodial sanctions. One of the conditions of efficiency of alternative sanctions is a systematic analysis and evaluation, if its application helps to reach the planned results. After more than five years since new Penal Code came into effect, we have some experience of application of alternative sanctions, which would need a revision. Observing the functioning of the system of these sanction we can note, that the sanctions are being imposed and executed chaotically. This primary overview determines the relevance of theoretical and practical study of alternative sanctions.

The law acts of the Republic of Lithuania forms the need to create an efficient model of probation. The program of the Government of the Republic of Lithuania of the years 2004 – 2008 foresees to develop the model of probation (suspended sentence, early discharge from punishment), which would be conform to international legal acts and would stimulate offenders not to offend in the future. The activity program of the Government of the year 2009 foresees to extend the efficient probation (including suspended sentence) system, which is oriented towards management of the risk of repeated offending behavior, which would create the conditions for social security, for reducing the recidives of crime, and particularly for reducing the number of imprisoned people. The mentioned program contains the intention to direct the work of correctional inspections toward social aid to convicts, not only toward the control of their behavior. Development of the model for probation is also approved in the Conception of probation system in Lithuania. In order to achieve these aims, it is necessary to explore the problems of the existing system of alternative sanctions and to state practice-based criteria, which the efficiency of the sanctions depends on.

The object of the study. In this dissertation study there is investigated theoretical and practical aspects of conditions of imposition and execution of community service, limitation of freedom and suspended sentence, in the terms of rational usage of resources and reducing of recidives.

The aim of the study. The aim of this dissertation study is to state the shortcomings of application of alternative sanctions and to formulate the criteria of efficiency, on the base of theoretical knowledge and collected practical data.

The tasks of the study:

- 1) To present theoretical analysis of the system of alternative sanctions (probation);
- 2) To analyze the criteria, which efficiency of the system of alternative sanctions depends on;
- 3) To analyze, if the existing reglamentation of sanction imposition allows to a court to select the appropriate alternative sanction;
- 4) To investigate the concept of offender's personality and his dangerousness, formed in the Lithuanian penal law;
- 5) To state, if the structure of evaluation of personality and dangerousness ensures elimination of the criminogenic factors;
- 6) To state the main practical problems of imposition of alternative sanctions;
- 7) To investigate the process of execution of alternative sanctions, to explore its main shortcomings and to state the criteria of its efficiency.

The scientific recency of the study. The legal and social criteria of efficiency of non-custodial sanction have not been yet researched in Lithuania. This dissertation study presents the complex research of the presumptions of efficiency of these sanctions. The study contains analysis of the national system of alternative sanctions, in the context of reglamentation of this system by international legal acts and reglamentation of national systems in such countries, as the United Kingdom, Sweden and others. The area of present research also comprises the examination of scientific substantiation of the national system in the context of concepts of efficiency, approved in these countries. The author of the study argues the significant role of scientific approach, based on practical research, in the formation of the efficient system of alternative sanctions. The study contains the description of the scientific and practical researches, which allowed to comprehend the link between the structured evaluation of offender's personality and the selection of a proper sanction. In the study there are also argued the significant role of proper evaluation of the social factors in realization of alternative sanctions. The analysis comprises not only theoretical conception of efficiency, but also the evaluation of experience of application of the sanctions in Lithuania. This study presents the new approach to the problems of the discretion of sanction imposition and the evaluation of offender's personality.

The significance of the work. One of the significant aspect of the present research is the analysis of some years of the practice in application of alternative sanction in Lithuania. On the

basis of complex research we have tried to state the criteria of efficiency of alternative sanctions. These criteria could be used improving the legal acts on the imposition and execution of alternative sanctions.

The hypothesis of the study. The existing mechanism of imposition and execution of alternative sanctions is not efficient, since its affection to recidive of crime is not based on the measures, oriented towards elimination or correction of criminogenic factors.

The maintained statements of the dissertation study:

1. The possibility to control (supervise) a convict in the community depends on his motivation, which is expressed by his consent (agreement) to fulfil the requirements of imposed obligation.
2. The rules of imposition of alternative sanctions should be oriented to the certain groups of offenders (for example, substances addicted persons).
3. Since a court has extensive discretion in selection of the type of alternative sanction, the main reason for the selection is evaluation of information about an offender.
4. Subjectivity in evaluation of personality of offender and his dangerness determs eclecticism in the practice of imposition of alternative sanctions.
5. Imposition and execution of alternative sanctions should be oriented to change offender's social behavior and to eliminate criminogenic factors (substance addictment, alcohol drinking, etc.), which have been resulted in offence.
6. If substance addictment was a significant factor in making an offence, imposed to the offender alternative sanction should also contain the obligation to undergo treatment course.
7. The present reglamentation of application of alternative sanctions doesn't contribute to offenders' social progress and to their rehabilitation.
8. The present reglamentation determs only nominal approach to execution of obligation by convicts and to assessment of that execution.
9. The obligation to undergo the treatment course should presume the detailed requirements to be executed by offender.
10. The substantial factor of efficient control (supervision) of offender in the community is the possibility to change the conditions of supervision, taking into consideration the offender's behavior.

The main sources of the study. The problems of efficiency of alternative sanctions have not been studied yet in the context of penal law in Lithuania. It should be noted, that the extending practice of alternative sanctions in Lithuania was not based on scientific studies. The problems of efficiency of these sanctions are closely related to the problems of imposition of punishment,

particularly of its individualization. The aspects of individualization of punishment have been researched extensively in the penal law of Lithuania. However, in the context of the area of the present study, the proper evaluation of offender's dangerousness is becoming an aspect of great significance. In the national doctrine of the penal law, the evaluation of the dangerousness of offender and offence is a subject of courts' discretion. The evaluation of dangerousness is acknowledged as problematic and subjective aspect of sanction imposition, which greatly depends on qualification of the judge. That is why the position of Assoc. Prof. Dr. Gumbis J. on law discretion, expressed in his article, was very useful for the analysis of this theme. The problems, linked with discretion of sanction imposition, was also studied by Assoc. Prof. Dr. Baksevicienė R. In Lithuania, Prof. Habil. Dr. Piesliakas V. have contributed a lot to the problems of sanction imposition. The problems of efficiency of alternative sanctions have been investigated on the base of judicial practice, formed by The Supreme Court of Lithuania, in the area of sanction imposition and suspended sentences.

Some aspects of execution of alternative sanctions have been studied by Assoc. Prof. Dr. Svedas G. Assoc. Prof. Dr. Kiskis A. has written some scientific articles, linked with the analyzed problems. While analyzing problems of efficiency of realization of alternative sanctions, the author of the dissertation study has used the data of research of Prof. Habil. Dr. Justickis V. and Prof. Habil. Dr. Valickas G. on procedural justice in Lithuanian penal law. While discovering the reasons of improper application of alternative sanctions in Lithuania, there were very useful the data of the research by The Constitutional and Legal Policy Institute (COLPI) on the problems of realization of alternative to imprisonment sanctions in the Central and Eastern Europe.²

There is a lot of studies on efficiency of alternative sanctions in other countries. In the most of the countries of Europe and Northern America the efficiency of alternative sanctions is based on appropriate evaluation of dangerousness of offenders; on individualization of the measures of supervision and possible correction of it, considering the changes in offender's behavior. The scientific studies in the area of efficiency of alternative sanctions are highlighting the possibilities to change offenders' social behavior. In the part of analysis of the different aspects of efficiency of realization of alternative sanctions in Lithuania, this study is based on theoretical and empirical researches of the authors as follows: Ashworth A., Andrew D., Bonta J., Bogue B., Crowley M., Motiuk L., Bottoms A., Gelsthorpe L., Rex S., Bronchu S., Cormier R. B., Dehan

² Stern, V. Developing Alternatives To Prison In Central And Eastern Europe And Central Asia. *Constitutional and Legal Policy Institute (COLPI)*. [interactive]. London: University of London, 2002 [reviewed 2008-02-20]. <<http://www.osi.hu/colpi/files/COLPI6.pdf>>.

A., Farrall S., Farrington D.P., Gendreau P., Goggin C., Gray C., Little T., Gottfredson M.R., Hirshi T., Hedderman C., Hough M., Sugg D., Hollin C.R., Merrington S., Monahan J., Newman J.E., Nutley S.M., Raynor P., Robinson G., Dignan J., Taylor G., Turnbull P. J., McSweeney T., Webster R., Bailes G., Edmunds M., Wasik M., Walters G. D. and others, which were of the great significance, while the efficient programs of supervision were being developed in the foreign countries.

The methodology of the study. The directions of dissertation study (the purpose and the tasks) have determined the substantial use of the method of **systematic analysis** in this work. This method was an essential in the comprehension and complex research of the problems of realization of the system of alternative sanctions and the ways of its solving. The efficiency of alternative sanctions depends on a complex of the interconnected factors and processes. With the help of the method of analysis the process of realization of the sanctions was divided into the two main phases: imposition and execution. Each of them was explored in order to state the principal elements, which are essential for the final purpose, namely for the efficiency of the sanctions. Having systemized the received information, we stated interrelation between the procedures of imposition and execution and their affect to the efficiency.

With the help of the methods of **abstraction** and **summation** we have highlighted the essential aspects of concepts of alternative sanctions. By the way of abstraction we have distinguished the main theoretical criteria, related to the efficiency of alternative sanctions. By the method of summation we have succeeded to state the practical significance of application of the criteria.

In order to state the theoretical presumptions of efficiency of alternative sanctions we have applied the method of **meta-analysis**. The author's approach to the presumptions of efficiency is based on the theoretical analysis of the factors, related to the recidive of crime.

With the help of the method of **comparison** we have compared the statements of normative documents of international organizations, containing the criteria of efficiency of alternative sanctions, to the statements of national legal acts in the area of reglamentation of these sanctions. Also this method has been used to compare the conditions of imposition and execution of alternative sanctions in Lithuania and the other countries, in order to state the directions of possible improvement of the legal regulation.

The main **empirical method**, applied in the present study, is the **analysis of documents**. The empirical research was oriented to state rather the qualitative criteria, than the quantative ones. We have tried with the help of this method to state the obstacles of the efficient practical realization of alternative sanctions. By this method we have made an attempt to state the legal,

social and methodological reasons of non-appropriate imposition and execution of these sanctions.

During the empirical research we have analyzed 236 judicial verdicts and decisions of years 2003 – 2008, which refers to the imposition and execution of alternative sanctions. From them in the dissertation study there are quoted 51 verdict and 19 court decisions, which could in the best way illustrate the problems, investigated in this study. Also we have involved in the empirical research the analysis of information, collected in the documents of personal cases of the convicts on the score of correctional inspection. More than 100 personal cases were analyzed.

We have used the document analysis in order to investigate the reasons of these verdicts and decisions, to discover, which circumstances are evaluated by a court as characterizing the offender's personality. The main purpose of the empirical research was to state the correlation between the offender's characteristics and the court's verdict. With the help of the qualitative research we sought to explore the circumstances of making the different and similar courts' decision. The factual data allowed to state, if in the all cases the same circumstances was evaluated, and what influence had the evaluated circumstances to the courts' decisions on the sanction imposition. The qualitative empirical research allowed to identify the links between the evaluated circumstances, related to the committed offence, and the content of decision. The research allowed also to observe the connection between the content of decision and efficiency of the execution. The document analysis was used not only to state the circumstances, which are in fact significant in making decisions, but also to identify the circumstances, which are important, evaluating the sanction execution.

Approbation of the results of the study. The results of the investigation were approbated at the Penal law chair of the Law faculty of the Mykolas Romeris University. The data, presented in the dissertation study, were used in developing the Conception of the system of the restorative justice in Lithuania and the plan of realization of the Conception, at the Lithuanian Law Institute. The results of the investigation may be used for introducing students to the problems of imposition and execution of alternative sanctions, as well as improving the penal legislation and developing the further researches in the area of realization of the sanctions.

The structure of the dissertation study. The dissertation study consists of the introduction, overview of the researches, description of the methodology, the main discourse part, the conclusions and proposals (the list of literature, attachments). The description of the dissertation study consists of the four parts, which content is oriented to investigation of the problems of the study.

The first part of the main discourse of the dissertation study presents the theoretical analysis of alternative to imprisonment sanctions. This kind of punishment has appeared due to fundamental contribution by the researches in sociology, criminology and economics, which had given the complex explanation of the nature of offending behavior. In the most of the scientific studies there was discovered the social and economic harm of imprisonment. The contribution of psychology was very significant in the development of alternative sanctions. Psychological studies on personality had discovered the interaction of personality with the social surroundings. The scientific theories on the offending had confirmed, that human behavior is changable and depends on the cognitive skills. That allowed to create the technics for changing the behavior in order to assist the process of rehabilitation of offenders. The main condition of success of this process is the offender's motivation to change, to start solving the problems, which have led to crime.

In the first part there was also overwieved the aims of alternative sanctions, and possible means for its realization; analyzed the statements of the international documents, dealing with the efficient realization of alternative sanctions; discussed the main aspects of the concept of alternative sanctions: the presumptions of offenders' rehabilitation, the features of the supervision of offenders in community. The specific aspect of alternative sanctions is the seeking of the public safety and recidive reduction through the process of offenders' rehabilitation. The rehabilitation is realized by supervision of offenders' behavior in order to assist them to be responsible for their lives and action; to help them to see the opportunities to solve their problems in non-offending way; to make them conscious of the feelings of the victims of offence and of the harm of offence to society; to ensure the execution of obligations and limitation, imposed by a court. The realization of these purposes would allow to reduce the risk of recidives of crime by the community measures, not by imprisonment.

In this part there is also discussed, if the system of control (supervision) also includes the measures of social care. Lithuanian legal acts differ social care from control. In this dissertation study we adhere of the concept of control as accepted in the theory of management, where control is the measures of correction. We have tried to state the proportion of the measures of control (supervision) and social care in probation.

The second part is dedicated to the factors of risk of offending behavior. The consummate theory of offence is created by D.Andrew and J.Bonta. According to them, the recidive of offence is predictable in the best way by the four factors of the risk: criminal history, association with criminals, antisocial thinking and attitude, antisocial personality. D.Andrew and J.Bonta in 1994 divided the factors of the risk into static and dynamic ones. The static factors are the events

of the past (criminal history, the earlier family factors of risk). The dynamic factors are: substance abuse, employment situation, interpersonal relation and others, which affect the probability of repeated offending. These factors of risk are changeable, they can also change due to systematic affection on them. That is why these factors are called dynamic or criminogenic.

In this part of the study there are also discussed the efficiency of introduction of these factors of prognosis of recidive in the system of alternative sanctions; overviewed the criteria of efficiency evaluation; discussed the possibility of statistical assessment of these criteria and the problem of validity of the assessment.

The third part of the dissertation study is dedicated to the practical problems of imposition of alternative sanctions. In this part there are investigated the coherence of the sanctions and harmonization of the system in the terms of strictness; analyzed the cases of non-coherent imposition of alternative sanctions; questioned sufficiency of the criteria of imposition of the sanctions. The Penal Code of Lithuania does not contend the requirement to a court to examine a convict's motivation and his will to enforce the duties of imposed sentence. So it is probably, that the offenders, convicted to alternative sanctions, would avoid in many cases to enforce his duties.

In the third part also there is argued the thesis, that the existing variety of the types of the sanctions requires to evaluate properly the information about offender, and this is a significant aspect of the process of sanction imposition; discussed the concepts of offender's personality and his dangerousness in Lithuanian doctrine of penal law; discussed the judicial cases, which would illustrate non-coherent evaluation of the information about offender; studied, how the extensive courts' discretion and subjective evaluation of information could affect the coherent imposition of alternative sanctions and the further efficient execution. While studying the court verdicts, referred to the imposition of alternative sanctions, it could be observed in the certain amount of cases, that imposed sanction and its obligations do not correspond with the social characteristics of the offender. The analysis of the cases has exhibited, that the obligations, imposed to offenders, have no relation with the problems, resulted with the offence. So this practice of imposition does not help to reduce recidives of offence in the process of execution of the sanctions.

In the third part of the study there are distinguished the principal problems of imposition of the sanctions and possible ways of its solving.

The fourth part of the dissertation study is dedicated to investigation of the legal and practical aspects of execution of alternative sanctions. The legal reglamentation of the execution of alternative sanctions is characterized by uncoherency and uncompleteness. The shortcomings

could be found in the reclamation of the execution of obligation, imposed to convicts. Since the obligations of the sentenced to alternative sanctions are reclamationed insufficiently, the factual failure to execute the certain conditions does not presume de jure outcomes to offender. While studying the practical troubles of execution of alternative sanctions, we could come to conclusion, that in some cases, the shortcomings of the legal reclamation of sanction execution could cause the nominal or improper factual execution of the obligation, imposed by court. Also it was observed, that the execution of imposed obligation cannot solve the social problems, which determined criminal behavior, so the control of realization of these obligation cannot affect the recidive. There are proposed the measures of the realization of the sanction execution, which would affect the efficiency of alternative sanctions.

The conclusions

1. The efficiency of alternative sanctions is based on the individual capacity to change, on the will to start non-offending life.

2. The motivation is the principal presumption of the efficient realization of alternative sanctions. The motivation of an offender to change himself and to start to solve the problems, related to offending, to enforce the imposed obligations determines the efficiency of control. In the legal terms, the motivation is confirmed by the consent to execute the conditions of alternative sanction.

3. The efficiency of the alternative sanctions is connected to the modification of the concept of dangerousness and creation on its basis the system of the management of recidive of offending:

3.1. The concept of the dangerousness of offender is to be transformed to the concept of the risk of recidive of offending behavior:

3.1.1. The concept of the risk of the recidive of offending is oriented to the statement of the factors of the risk, the character of the possible damage and the level of the risk;

3.1.2. The assessment of the risk of the recidive of offending would allow to state the changes (increase or reducing) of the offender's situation and surroundings (the factors of the risk).

3.2. The system of management of the risk of offending would presume:

3.2.1. The assessment of the possibility and the character of recidive of offending;

3.2.2. The aims, directions and intensity of the control would correspond to the risk of recidive of offending;

3.2.3. The measures of control of offender's behavior would be corrected, regarding the changes of the risk of the recidive.

4. The costs of the supervision of offender in the community in Lithuania is significantly smaller, than in correctional institutions. The supervision of one offender in the community costs 15 times smaller, than in prison.

5. The efficiency of the alternative sanctions in Lithuania is confirmed by the growth of the amount of the compensated damage: from 2003 till 2007 the amount of the compensated material damage increased from 19,3 till 45,4 per cent, and the number of offenders, executed this obligation, increased from 45,9 till 61,7 per cent.

6. Community service, limitation of freedom and suspended sentence do not present the coherent system of alternatives in the terms of strictness. The sanction of limitation of freedom presumes more possibilities of intervention in offender's way of life, than suspended sentence, although this sanction can be imposed for the less serious offences (misdemeanour).

7. One of the aims of alternative sanctions is to reduce the number of imprisoned. However according to statistical data, limitation of freedom and community service are rarely imposed, particularly the sanction of community service. This sanction is also often changed due to avoidance to enforce it. The avoidance to enforce this sanction reaches 56 per cent. The introduction of the sanction of community service does not correspond with the aim – to reduce the amount of imprisoned.

8. The sanction of community service is applied as an alternative to the other non-custodial sanctions, not to imprisonment.

9. The sanction of community service is often imposed to the substance addicted offenders. However, this sanction could not help to reduce a recidive of offending in this group of offenders, since does not affect the cause of offending – the substance abuse.

10. The analysis of court cases confirms, that community service sanction, imposed to substance addicted persons, is often changed to arrest. The improper sanction imposition causes the need to change sanctions, and the additional expenses to administer the process.

11. According to the Penal Code, that execution of community service sanction presumes the consent of convicted. If he expresses his disagreement when execution phase has started, the procedure of sanction change is required, so the additional material, time and work resources are needed.

12. Since courts have extensive discretion in the selection of the type of sanction, the proper evaluation of the information about offender is very important for choosing the sanction, adequate to the risk of recidive of offending.

13. The conception of dangerousness and the personality of offender, formed in the Lithuanian penal doctrine, provides the following problems for selection of the type of alternative sanction, and for concretization of its content:

13.1. The concept of dangerousness is connected with the offence and the offender's personality, so the court, while selecting a sanction, evaluates twice the same information: as evaluating the danger of offence, and as evaluating an offender's personality;

13.2. The information about an offender is evaluated as a whole in order to state, if he would fit the image of a „dangerous offender“, however it could not help to state the risk of offending behavior;

13.3. A court, while evaluating the danger of offence and offender and while individualizing the sanction, may by its discretion state the entity of the evaluated aspects and therefore subjectively interpret the information about an offender;

13.4. Alternative sanctions are imposed on the basis of criteria, which are subjective and intuitive, so the eclectic practice of sanction imposition has been formed;

13.5. The imposed sanction and obligations, contained in the sanction, in some cases do not affect the criminogenic factors, which led to offence. The imposed obligations may require the more expensive measures of control, but do not ensure the reduce of recidive, since they have no affect to the criminogenic factors.

14. The empirical analysis of courts' verdicts on the imposition of alternative sanctions allowed to discover the following problems:

14.1. The obligations, imposed by court, are not properly synchronized with the social characteristics of offender, severeness and character of offence, the time of offence, and the other important circumstances:

14.1.1. The obligations and limitation, imposed for the more serious offence, are in some cases of the less severity, than that for the less serious offences;

14.1.2. The obligations for the less serious offences are in some cases very strict and require much of control (for example, to be at home at the certain time, restriction to visit the certain places), and they do not correspond to the circumstances of offence and to the information about offender, so the control of execution in these cases do not reduce the risk of recidive.

14.1.3. The obligation to be at home from 10 p.m. till 6 a.m. is also imposed, if the offence was committed in the day time. The limitation of offender's mobility does not prevent him from doing new offences. The execution of this obligation presumes not only the intensive intervention in the offender's private life, but also the greater costs of control.

14.1.4. The court, imposing the obligation not to leave a living place longer than for seven days without permission of the supervising institution, does not evaluate the environment of offender's living place, which could be criminogenic.

14.1.5. The court in some cases does not oblige the offender to undergo the treatment course, if the substance addiction was a significant factor in making the offence.

14.1.6. The court, while imposing the limitation of freedom sanction for violent offence, determined by the alcohol abusing, does not state the restriction of alcohol drinking during the term of the sanction.

14.2. The terms of the limitation of freedom and the sentence suspension are stated incoherently:

14.2.1. The different terms of the limitation of freedom can be stated for the offences of the same character and seriousness.

14.2.2. The term of suspension is not connected with the term of suspended sentence, it can be unproportionally longer or shorter.

14.2.3. The term of suspension is stated without a consideration of the amount and character of the imposed obligations.

15. The control of behavior actually begins as the convicted to alternative sanction has a first conversation with the inspection officer. According to the data of the empirical study, about of 30 per cent of the convicts do not come at the first appointed meeting. Therefore the regulated in the Lithuanian Penal Process Code the court's duty to inform an offender about the condition of alternative sanction is improvable.

16. The regulation of the legal status of the convicted to alternative sanctions is not well-balanced. The officers of the correctional inspection are overloaded by duties.

17. The changes in offender's behavior and the risk of recidive are predictable not by control of the separate behavioral acts, but by evaluation as a whole of the social information about offender.

18. The content of the obligations, included in alternative sanctions and imposed by court, is not defined or regulated in details. The convicts have the common duty to enforce the obligations, however there is no description or criteria to decide, if obligation is properly executed or not, and which behavior conforms to the proper execution. Therefore, execution of the sanction is evaluated nominally.

19. The obligation to undergo substance addiction treatment course does not contain any special requirements or statements about the duration and structure of the course. The insufficient regulation of this obligation determines improper execution of it.

20. The measures of control do not include the possibility to change the conditions of supervision in the process of sanction execution, taking into consideration the changes in offender's behavior:

20.1. In the process of execution of alternative sanctions the probation officers have no possibility to change obligation and/or restriction or impose additional obligation and/or restriction to offender.

20.2. In any case of violation of the condition of suspended sentence, independently of the character and seriousness of the violation, only court may impose a warning to offender. This procedure requires more of administrative resources, although the warning does not change anything in the legal status of offender, no additional or more severe conditions can be imposed.

20.3. In the case of administrative misbehavior, a court can renew the term of suspension, but cannot change the obligation, imposed to offender.

20.4. If offender enforces properly his obligations during the supervision term and makes progress in his social rehabilitation, there is no possibility to shorten the term or to change the intenseness of the control measures, applied to him.

Proposals

1. In order to apply the community service sanction as an alternative to imprisonment, we could propose to state the limit of imprisonment sanction term, until which imprisonment can be respectively equated to the certain number of hours of community service sanction.

2. To apply community service sanction to offenders, who need to acquire working skills.

3. If alternative sanction is imposed to substance addicted offender, to involve him in the treatment program.

4. Before imposing alternative sanctions, to get the offender's consent and to evaluate his motivation and willing to enforce his duties.

5. To state the structure of evaluation of information about offender, to reglament in details the imposition of alternative sanction to the special groups of offenders (for example, substance addicted persons).

6. To state the essential circumstances, which are necessary to be evaluated, while a court is imposing the certain obligations (for example: it is necessary to consider an offender's living surroundings, while imposing the obligation „to be at home at the certain time“, or „not to change living place without the consent of the supervising institution“).

7. To state the criteria for the terms of alternative sanctions (for example, the term of suspension should be no longer, than the term of the imposed suspended sentence).

8. To define in details the courts' duty to explain to a convict the rules and conditions of sanction execution, the convict's right and duties. To state the requirement to inform convicts about their obligation to visit the executing institution in the rationally shortest time.

9. In order to avoid the factual failures to execute properly the obligation to undergo the substance addiction treatment course, we would propose to state the compulsory standards of behavior for the period of treatment, according to which a court would evaluate, if the obligation is executed; to state the requirement to the offenders of this category to enforce the treatment plan (substance abuse testing, consultations of specialists, group meetings attending, etc.).

10. To reglament the possibility to change (to tighten or soften) the conditions of supervision in the period of execution of alternative sanctions.

THE LIST OF SCIENTIFIC PUBLICATIONS

1. Gavrilovienė, M. Making Amends for a Criminal Act Applying Non-Custodial Penalties. *Jurisprudencija*. 2006, 6 (84): 92-101.

2. Gavrilovienė, M. Legal Aspects of Suspended Sentence to Drug Addicted Persons: Lithuania experience. *Jurisprudencija*. 2005, 70 (62): 99-106.

CURRICULUM VITAE

Marta Gavrilovienė was born 23 August 1973 in Vilnius.

Education:

1980 – 1991 Vilnius Secondary School No. 23, Certificate of Secondary Education.

1992 – 1998 Lithuanian Law University, Faculty of Police, Qualification Degree of Master in Science of Law.

2003 – 2009 Post-graduate studies at Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of Criminal Law.

Work experience:

1997 – 2000 Senior Inspector, Correction Inspection of Vilnius Chief Police Commissioner's Office.

2000 – 2002 Senior Inspector, Vilnius Correction Inspection of Prisons Department under the Ministry of Justice of the Republic of Lithuania.

2004 – Lecturer at Mykolas Romeris University, Faculty of Social Policy, Department of Penitentiary Law and Activities.

2002 – till present, Director of Vilnius Region Correction Inspection of Prisons Department under the Ministry of Justice of the Republic of Lithuania.

Contacts:

e-mail: m.gavriloviene@vrpi.lt

Marta Gavrilovienė

**ALTERNATYVIŲ LAISVĖS ATĖMIMUI
BAUSMIŲ VEIKSMINGUMO
TEISINĖS IR SOCIALINĖS PRIELAIDOS**

Santrauka

Tiriamoji problema. Šiame darbe gvildinama alternatyvių laisvės atėmimui bausmių veiksmingumo problema. Esminis nagrinėjamų bausmių aspektas yra pažeidėjo elgesio kontrolės galimybės laisvėje. Asmens kontrolė laisvėje grindžiama žmogaus gebėjimo keisti savo elgesį idėja. Problemų, padidinančių nusikalstamo elgesio recidyvo riziką sprendimas, pasikeitimas reikalauja iš nuteistojo valios ir pastangų (motyvacijos keistis). Vadinasi, alternatyvių laisvės atėmimui bausmių poveikis nuteistajam turi sąlygoti jo elgesio pasikeitimą. Tokiu būdu nuteistajam teismo nustatytos individualios alternatyvios laisvės atėmimui bausmės sąlygos (įpareigojimai ir/ar draudimai) turi formuoti atitinkamą jo elgesio kryptį. Paskirtos bausmės sąlygos turėtų pažeidėjui formuoti užduotį spręsti nusikalstamą elgesį paskatinusias problemas ir riboti elgesį, kuris yra glaudžiai susijęs su nusikalstama veikla.

Alternatyvių laisvės atėmimui bausmių veiksmingumo problema atskleidžiama nagrinėjant jų skyrimo ir vykdymo sąlygų gebėjimą paveikti nusikalstamą elgesį paskatinusius veiksnius ir tokiu būdu mažinti nusikalstamų veikų recidyvą. Analizuojant temą išvelgiama tinkamos alternatyvios laisvės atėmimui bausmės parinkimo (individualizavimo) ir nuoseklaus taikymo problema. Teismui, sprendžiant alternatyvios laisvės atėmimui bausmės skyrimo klausimą, reikia nustatyti ne tik skiriamos bausmės trukmę, bet ir tinkamumą konkrečiam asmeniui: ar paskirtos sąlygos (jų kiekis ir pobūdis) yra pakankamos, kad būtų įmanoma prižiūrėti nuteistojo elgesį gyvenimo laisvėje sąlygomis. Alternatyvių laisvės atėmimui bausmių skyrimas nulemia ir šių bausmių vykdymo procesą. Todėl, jei nuteistajam paskirtos alternatyvios laisvės atėmimui bausmės kontekste nustatytos sąlygos nereikalauja iš jo pasikeitimo ir su nusikalstamu elgesiu susijusių problemų sprendimo, tai jų vykdymo kontrolė negali daryti poveikio nusikaltimų recidyvui.

Nagrinėjamų bausmių praktinį veiksmingumą sąlygoja tinkamas jų parinkimas ir bausmių vykdymo eigoje taikomų reikalavimų nuteistajam pakankamumas, pagrįstumas, praktiškumas ir jų vykdymo vertinimas.

Darbo aktualumas. Europos Tarybos Ministrų komitetas sprendžiant kalėjimų perpildymo problemą, rekomendavo valstybių narių vyriausybėms sudaryti kalėjimų perpildymo

sprendimo planą, pagrįstą bausmių prioritetu, visuomenės nuomonės ir esamos bausmių praktikos analize.³ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2000-2004 metų programoje įtvirtintas siekis iš dalies pakeisti bausmių ir nuobaudų sistemą. Nustatyti teisės pažeidimams adekvačias bausmes, mažinti represinių bausmių poveikį, siekti asmenų, atlikusių bausmę perauklėjimo bei integravimo į visuomenę. Šioje Lietuvos Respublikos Vyriausybės programoje numatyta įtvirtinti bausmės ekonomijos principą – minimali bausmė, kurios užtektų paveikti nuteistąjį ir paskatinti jį pasitaisyti. Įtvirtintas siekis rečiau bausti laisvės atėmimo bausme, dažniau taikyti viešuosius darbus, turtines ir kitas bausmes.⁴ Paminėtuose dokumentuose įtvirtintos teisėkūros gairės tapo pamatu naujų alternatyvių laisvės atėmimui bausmių įdiegimui ir jų taikymo galimybių išplėtimui 2003 metais gegužės 1 d. įsigaliojusiam baudžiamajame kodekse. Buvo tikimasi, kad šios priemonės padės mažinti laisvės atėmimo vietose įkalintų asmenų skaičių ir taps veiksmingomis alternatyvomis laisvės atėmimui. Viena iš alternatyvių laisvės atėmimui bausmių veiksmingumo sąlygų yra sisteminga šių bausmių analizė, vertinant ar jų vykdymas atitinka planuotus rezultatus. Praėjo daugiau kaip penkeri metai nuo naujojo baudžiamojo kodekso įsigaliojimo. Per šį laiką sukaupta praktinė alternatyvių laisvės atėmimui bausmių taikymo patirtis reikalauja revizijos, ar pasiekti iškelti tikslai? Žvelgiant į alternatyvių laisvės atėmimui bausmių sistemos praktinį funkcionavimą pastebima, kad šių bausmių taikymui ir vykdymui būdingas chaotiškumas. Tokia pirminė praktinės problemos išvalga lėmė alternatyvių laisvės atėmimui bausmių teorinio ir praktinio ištyrimo aktualumą.

Lietuvos Respublikos teisės aktai įtvirtina veiksmingo probacijos modelio sukūrimo poreikį. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004-2008 metų programoje numatyta sukurti ir įgyvendinti lygtinio bausmės vykdymo atidėjimo ir lygtinio paleidimo iš laisvės atėmimo įstaigos (probacijos) modelį, kuris atitiktų tarptautinių teisės aktų nustatytus reikalavimus ir skatintų asmenis pakartotinai nebusikalsti.⁵ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009 metų veiklos programoje⁶ numatyta plėtoti veiksmingą probacijos (įskaitant bausmės vykdymo atidėjimą) sistemą, orientuotą į asmenų pakartotinio nusikalstamo elgesio rizikos valdymą, sudarančią sąlygas užtikrinti visuomenės saugumą, mažinti nusikalstamų veikų recidyvus ir ypač sumažinti laisvės atėmimo vietose esančių asmenų skaičių. Minėtoje programoje įtvirtintas siekis pataisos

³ The Recommendation concerning prison overcrowding and prison population inflation. Committee of Ministers of the Council of Europe. Rec. No R (99) 22 of 30 September 1999. *The Council of Europe* [interaktyvus]. [žiūrėta 2006-04-30]. <<http://www.coe.int/>>.

⁴ Lietuvos Respublikos Seimo 2000 m. lapkričio 9 d. nutarimas Nr. IX-20 “Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2000-2004 metų programos“. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 98-3081.

⁵ Lietuvos Respublikos Seimo 2004 m. gruodžio 14 d. nutarimas Nr. X-43 “Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004-2008 metų programos“. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 181-6703.

⁶ Lietuvos Respublikos Seimo 2008 m. gruodžio 09 d. nutarimas Nr. XI-52 “Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos“. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 146-5870.

inspekcijų darbą nukreipti socialinės pagalbos nuteistiesiems, o ne vien jų elgesio kontrolės linkme. Probacijos modelio sukūrimas įtvirtintas ir Probacijos sistemos Lietuvoje koncepcijoje. Šiems tikslams įgyvendinti yra reikalinga konkretizuoti esamos alternatyvių laisvės atėmimui bausmių sistemos problemas ir suformuluoti doktrina ir praktika grįstus kriterijus, kurie sąlygotų nagrinėjamų bausmių veiksmingumą.

Tyrimo objektas. Disertacijoje tiriamos viešųjų darbų, laisvės apribojimo ir bausmės vykdymo atidėjimo skyrimo ir vykdymo sąlygos, jų teorinis ir praktinis pagrindumas racionalaus resursų naudojimo ir recidyvo mažinimo požiūriu.

Tyrimo tikslas ir uždaviniai. Disertacinio tyrimo tikslas – remiantis sukauptomis teorinėmis ir praktinėmis žiniomis nustatyti esamus alternatyvių laisvės atėmimui bausmių įgyvendinimo trūkumus ir suformuluoti veiksmingumą sąlygojančius kriterijus.

Disertacinio tyrimo uždaviniai:

- 1) atlikti teorinę alternatyvių laisvės atėmimui bausmių (probacijos) sistemos analizę;
- 2) išanalizuoti alternatyvių laisvės atėmimui bausmių sistemos veiksmingumą sąlygojančius kriterijus;
- 3) išanalizuoti, ar esamas bausmių skyrimo reglamentavimas sudaro galimybes teismui parinkti tinkamą alternatyvią laisvės atėmimui bausmę;
- 4) išnagrinėti Lietuvos baudžiamojoje teisėje egzistuojančią kaltininko asmenybės ir jo pavojingumo sampratą;
- 5) nustatyti ar kaltininko asmenybės ir pavojingumo vertinimo struktūra užtikrina nusikalstamą veiklą paskatinusių veiksmų išskyrimą;
- 6) nustatyti pagrindines praktines alternatyvių laisvės atėmimui bausmių skyrimo problemas;
- 7) išnagrinėti alternatyvių laisvės atėmimui bausmių vykdymo procesą, nustatyti praktinius jo trūkumus ir suformuluoti kriterijus, kurių įdiegimas sąlygotų šių bausmių veiksmingumą.

Darbo mokslinis naujumas. Lietuvoje alternatyvių laisvės atėmimui bausmių veiksmingumo teisiniai ir socialiniai kriterijai nebuvo tiriami. Disertacijoje šių bausmių veiksmingumo prielaidos buvo tiriamos kompleksiskai. Darbe pateikiama nacionalinės nagrinėjamų bausmių sistemos analizė tarptautinių dokumentų, reglamentuojančių alternatyvų taikymą Europoje, Amerikoje, kitose valstybėse ir atskirų valstybių (Jungtinės Karalystės, Švedijos ir kt.) šios sistemos teisinio reglamentavimo kontekste. Į temos nagrinėjimo sferą patenka nacionalinės sistemos mokslinio pagrindumo kvestionavimas ir atitikimo užsienio valstybių doktrinoje išdėstyta alternatyvių laisvės atėmimui bausmių veiksmingumo sampratai vertinimas. Disertacijoje išskiriama mokslinių argumentų, grindžiamų praktiniais tyrimais, svarba formuojant

veiksmingą alternatyvių laisvės atėmimui bausmių sistemą. Aprašomi užsienio valstybėse atlikti empiriniai moksliniai tyrimai, kurie leido suvokti struktūruoto pažeidėjo asmenybės vertinimo ir tinkamos bausmės parinkimo sąsajas. Atskleidžiama socialinių veiksmų tinkamo vertinimo reikšmė įgyvendinant alternatyvias laisvės atėmimui bausmes. Šių bausmių analizė apima ne tik teorinę jų veiksmingumo koncepciją, bet ir praktinės alternatyvių laisvės atėmimui bausmių įgyvendinimo patirties Lietuvoje įvertinimą. Darbe formuluojamas naujas Lietuvai požiūris į bausmių skyrimo diskrecijos, kaltininko asmenybės vertinimo problemas.

Tyrimo reikšmė. Vienas svarbiausių ir reikšmingiausių šio tyrimo aspektų yra tai, kad nagrinėjama kelerių metų alternatyvių laisvės atėmimui bausmių įgyvendinimo Lietuvoje praktika. Disertacijoje atlikto kompleksinio tyrimo pagrindu formuluojami esminiai šių bausmių veiksmingumą sąlygojantys kriterijai. Remiantis nustatytais kriterijais gali būti tobulinami teisės aktai, reglamentuojantys alternatyvių laisvės atėmimui bausmių skyrimą ir vykdymą.

Tyrimo hipotezė. Esamas alternatyvių laisvės atėmimui bausmių skyrimo ir vykdymo mechanizmas nėra veiksmingas, nes jo poveikis nusikaltimų recidyvui nėra grindžiamas priemonėmis, orientuotomis į nusikalstamą elgesį sąlygojančių kriminogeninių veiksmų šalinimą ar koregavimą.

Ginamieji disertacinio tyrimo teiginiai:

1. Nuteistojo kontrolės (priežiūros) visuomenėje galimybes sąlygoja jo motyvacija, kuri išreiškiama sutikimu (susitarimu) dėl skiriamų pareigų vykdymo.
2. Alternatyvių laisvės atėmimui bausmių skyrimo taisyklės turi orientuoti į tam tikras asmenų grupes (pavydžiui, asmenis turinčius priklausomybę nuo narkotikų).
3. Esant plačiai teismo diskrecijai parenkant bausmės rūšį, esminis tinkamos alternatyvios laisvės atėmimui bausmės paskyrimo aspektas yra informacijos apie kaltininką įvertinimas.
4. Kaltininko asmenybės, jo pavojingumo vertinimo subjektyvumas sąlygoja eklektišką nagrinėjamų bausmių skyrimo praktiką.
5. Alternatyvių laisvės atėmimui bausmių skyrimas ir vykdymas turi būti orientuotas į nuteistojo socialinį pasikeitimą ir nusikalstamą veiką sąlygojusią kriminogeninių veiksmų (pavydžiui, alkoholio vartojimo, priklausomybės nuo narkotikų ir pan.) pašalinimą.
6. Asmenims, kurių nusikalstamos veikos padarymui esminės reikšmės turėjo jų priklausomybė nuo narkotikų, paskirta alternatyvi laisvės atėmimui bausmė turėtų apimti ir reikalavimą išėiti gydymosi nuo narkomanijos kursą.
7. Esamas alternatyvių laisvės atėmimui bausmių įgyvendinimo reglamentavimas nesudaro nuteistojo socialinio pasikeitimo (pažangos) ir rehabilitacijos prielaidų.

8. Esamas alternatyvių laisvės atėmimui bausmių įgyvendinimo reglamentavimas apsprendžia formalų nuteistojo pareigų vykdymą ir vykdymo vertinimą.

9. Įpareigojimas išėiti gydymosi nuo narkomanijos kursą turi numatyti konkrečių reikalavimų nuteistajam vykdymą, o ne bendro pobūdžio pareigą.

10. Nuteistojo veiksmingos kontrolės (priežiūros) laisvėje esminis aspektas yra galimybė keisti priežiūros sąlygas, atsižvelgiant į jo elgesį.

Mokslo darbo pagrindiniai šaltiniai. Alternatyvių laisvės atėmimui bausmių veiksmingumo problemos Lietuvos baudžiamojoje teisėje dar nebuvo nagrinėjamos. Apskritai, kalbant apie alternatyvių laisvės atėmimui bausmių sistemą Lietuvoje, tenka pažymėti, kad jos praktinio taikymo išplėtimas nebuvo grindžiamas mokslinėmis studijomis. Nagrinėjamų bausmių veiksmingumo problema yra glaudžiai susijusi su bausmių skyrimo ir ypatingai su jų individualizavimo sunkumais. Bausmių skyrimo ir individualizavimo aktualijos Lietuvos baudžiamojoje teisėje buvo nagrinėjamos pakankamai plačiai. Tačiau mūsų nagrinėjamos temos kontekste ypatingą reikšmę įgyja kaltininko pavojingumo tinkamas vertinimas. Nacionalinės baudžiamosios teisės doktrinoje kaltininko ir nusikalstamos veikos pavojingumo klausimų sprendimas yra paliekamas teismo diskrecijai. Pripažįstama, kad pavojingumo įvertinimas yra probleminis ir subjektyvus bausmės skyrimo aspektas, kuris labai priklauso nuo teisėjo kvalifikacijos. Todėl temos analizei buvo naudingas doc. dr. Gumbio J. moksliniame straipsnyje pateiktas požiūris į teisinę diskreciją. Problemas, susijusias su bausmių skyrimo diskrecija taip pat tyrė doc. dr. Bakševičienė R. Iš Lietuvos mokslininkų bausmių skyrimui daug dėmesio skyrė prof. habil. dr. Piesliakas V. Alternatyvių laisvės atėmimui bausmių veiksmingumo problemos buvo gvildenamos remiantis Lietuvos Aukščiausiojo teismo formuojama teismų praktika bausmių skyrimo ir laisvės atėmimo bausmės vykdymo atidėjimo klausimais.

Atskirus alternatyvių laisvės atėmimui bausmių vykdymo aspektus yra nagrinėjęs doc. dr. Švedas G. Keletą mokslinių straipsnių, susijusių su analizuojamomis problemomis yra parašęs doc. dr. Kiškis A. Analizuojant alternatyvių laisvės atėmimui bausmių įgyvendinimo veiksmingumo klausimus buvo naudoti prof. habil. dr. Justickio V. ir prof. habil. dr. Valicko G. procedūrinio teisingumo Lietuvos kriminalinėje justicijoje tyrimo duomenys.

Išryškinant alternatyvių laisvės atėmimui bausmių netinkamo taikymo priežastis Lietuvoje, labai naudinga buvo Konstitucinės ir teisinės politikos instituto (The Constitutional and legal

policy institute – COLPI) alternatyvų įkalinimui įgyvendinimo problemų Centrinėje ir Rytų Europoje tyrimo medžiaga⁷.

Ypatingai gausu yra užsienio šalių alternatyvų laisvės atėmimui veiksmingumo mokslinių tyrimų. Daugelyje Europos ir Šiaurės Amerikos valstybių alternatyvių laisvės atėmimui bausmių veiksmingumas grindžiamas tinkamu pažeidėjo pavojingumo vertinimu ir priežiūros priemonių individualizavimu bei koregavimu, atsižvelgiant į pažeidėjo socialinį pasikeitimą. Moksliniams darbams, tyrinėjantiems alternatyvių laisvės atėmimui bausmių veiksmingumą, būdingas psichologinių ir socialinių pažeidėjo pasikeitimo galimybių išryškėjimas. Analizuojant alternatyvių laisvės atėmimui bausmių įgyvendinimo Lietuvoje veiksmingumo įvairius aspektus buvo remiamasi A. Ashworth, D. Andrew, J. Bonta, B. Bogue, M. Crowley, L. Motiuk, A. Bottoms, L. Gelsthorpe, S. Rex, S. Ph.D. Bronchu, R. B. Cormier, A. Dehan, S. Farrall, D. P. Farrington, P. Gendreau, C. Goggin, C. Gray, T. Little, M. R. Gottfredson, T. Hirshi, C. Hedderman, M. Hough, D. Sugg, C. R. Hollin, S. Merrington, J. Monahan, J. E. Newman, S. M. Nutley, P. Raynor, G. Robinson, J. Dignan, G. Taylor, P. J. Turnbull, T. McSweeney, R. Webster, G. Bailes, M. Edmunds, M. Wasik, G. D. Walters ir kt. autorių moksliniais ir praktiniais tyrimais, kurie turėjo didelės reikšmės užsienio valstybėse vystant veiksmingas alternatyvų laisvės atėmimui priežiūros programas.

Tyrimo metodologija. Disertacinio tyrimo apibrėžtos kryptys (tikslas ir uždaviniai) apsprendė **systeminės** analizės metodo naudojimo reikšmę šiame darbe. Šis metodas buvo pagrindiniu vedliu kompleksiškai nagrinėjant ir suvokiant alternatyvių laisvės atėmimui bausmių sistemos įgyvendinimo problemas bei nustatant pagrindines jų sprendimo gaires. Alternatyvių laisvės atėmimui bausmių veiksmingumą lemia kompleksas tarpusavyje susijusių veiksnių ir procesų. Taikant analizės metodą nagrinėjamų bausmių įgyvendinimo procesas buvo išskaidytas į du esminius etapus: skyrimą ir vykdymą. Kiekvienas etapas buvo išnagrinėtas, nustatant svarbiausius jo elementus, turinčius reikšmės galutiniam tikslui, t. y. tiriamų bausmių veiksmingumui. Susistemintą gautą informaciją apie alternatyvių laisvės atėmimui bausmių skyrimo ir vykdymo svarbiausius elementus ir jų ypatybes, buvo nustatyti skyrimo ir vykdymo procedūrų tarpusavio santykiai ir ryšiai bei jų įtaka veiksmingumui.

Abstrakcijos ir apibendrinimo metodų pagalba buvo išryškinti esminiai nagrinėjamų bausmių sampratos aspektai. Abstrahavimo būdu buvo išskirti svarbiausi teoriniai kriterijai susiję

⁷ Stern, V. Developing Alternatives To Prison In Central And Eastern Europe And Central Asia. *Constitutional and Legal Policy Institute (COLPI)*. [interaktyvus]. London: University of London, 2002 [žiūrėta 2008-02-20]. <<http://www.osi.hu/colpi/files/COLPI6.pdf>>.

su alternatyvių laisvės atėmimui bausmių veiksmingumu. Apibendrinant pavyko nusakyti šių kriterijų taikymo praktikoje reikšmę.

Nustatant ir formuluojant alternatyvių laisvės atėmimui bausmių veiksmingumo teorines prielaidas buvo taikytas **meta-analizės** metodas. Šiame darbe remiantis teorine veiksmingumo, turinčių ryši su nusikalstamo elgesio recidyvu, analize grindžiamas autorės požiūris į alternatyvių laisvės atėmimui bausmių veiksmingumo prielaidas.

Lyginimo metodo pagalba buvo sugretintos tarptautinių organizacijų norminių dokumentų, nustatančių alternatyvių laisvės atėmimui bausmių veiksmingo įgyvendinimo kriterijus ir nacionalinių teisės aktų, reglamentuojančių šių bausmių taikymą, nuostatos. Taip pat šis metodas buvo naudojamas palyginant užsienio valstybėse ir Lietuvoje alternatyvių laisvės atėmimui bausmių skyrimo ir vykdymo sąlygas, tokiu būdu nustatant galimas teisinio reguliavimo tobulinimo kryptis.

Pagrindinis tyrime taikytas empirinis metodas yra **dokumentų analizė**. Empirinis tyrimas buvo orientuotas į kokybinių, o ne į kiekybinių kriterijų nustatymą. Šiuo metodu buvo stengiamasi nustatyti praktines alternatyvių laisvės atėmimui bausmių veiksmingo įgyvendinimo kliūtis. Dokumentų analizės pagalba nustatytos teisinės, socialinės ir metodologinės netinkamo nagrinėjamų bausmių skyrimo ir vykdymo priežastys.

Empirinio tyrimo metu išanalizuoti 236 2003- 2008 metais priimti teismo nuosprendžiai ir nutartys, susiję su alternatyvių laisvės atėmimui bausmių skyrimu ir vykdymu. Iš jų disertacijoje pacituotas 51 teismo nuosprendis ir 19 nutarčių, kurie geriausiai iliustruoja disertacijoje nagrinėjamą problematiką. Į empirinį tyrimą buvo įtraukta ir nuteistųjų, esančių pataisos inspekcijų įskaitoje, asmens bylų dokumentuose kaupiamos informacijos analizė. Iš viso išanalizuota daugiau nei 100.

Dokumentų analizės metodas buvo taikomas nagrinėjant teismo priimtų nuosprendžių ir nutarčių motyvus. Analizuojant teismo nuosprendžius, kuriais buvo paskirtos alternatyvios laisvės atėmimui bausmės, buvo siekiama išsiaiškinti, kokios aplinkybės teismo yra vertinamos kaip kaltininko asmenybę charakterizuojančios. Pagrindinė empirinio tyrimo kryptis buvo ryšių tarp nusikalstamą veiką padariusio asmens charakteristikos ir priimtų teismo sprendimų nustatymas. Kokybinio tyrimo metu buvo siekiama iširti skirtingų ir analogiškų teismo sprendimų priėmimo aplinkybes. Dokumentų analizės faktiniai duomenys leido nustatyti, ar visais atvejais vertinamos tos pačios aplinkybės, ir tų pačių bylos aplinkybių įtaką priimtiems sprendimams dėl nagrinėjamų bausmių skyrimo. Kokybinis empirinis tyrimas leido identifikuoti ryšius tarp aplinkybių, susijusių su nusikalstamos veikos padarymu, vertinimo ir priimtų sprendimų turinio. Be to kokybinis dokumentų analizės tyrimas leido nustatyti ryšius tarp priimtų sprendimų turinio ir jų įvykdymo

veiksmingumo. Dokumentų analizė buvo naudojama ne tik nustatant aplinkybes turinčias faktinės reikšmės priimamiems teismo sprendimams dėl tiriamų bausmių skyrimo, bet ir identifikuojant aplinkybes, turinčias reikšmės vertinant paskirtų bausmių vykdymą.

Tyrimo rezultatų aprobavimas. Tyrimo rezultatai yra aprobuoti Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Baudžiamosios teisės katedroje. Disertacijoje pateikiami duomenys panaudoti rengiant Lietuvos teisės institute Atkuriamojo teisingumo sistemos Lietuvoje koncepciją ir jos įgyvendinimo priemonių plano projektą. Tyrimo rezultatai galėtų būti naudojami supažindinant studentus su alternatyvių laisvės atėmimui bausmių skyrimo ir vykdymo problematika, tai pat tobulinant baudžiamuosius įstatymus, vystant tolimesnius tyrimus nagrinėjamų bausmių įgyvendinimo srityje.

Disertacinio tyrimo struktūra. Disertacinį tyrimą sudaro įvadas, tyrimų ir metodologijos apžvalga, dėstomoji dalis, išvados ir pasiūlymai (literatūros sąrašas, priedai). Disertacinio tyrimo aprašymą sudaro keturios dalys, kurių turinys yra orientuotas į tyrime gvildenamų problemų išnagrinėjimą.

Pirmojoje disertacinio tyrimo dėstomojoje dalyje yra pateikiama teorinė alternatyvių laisvės atėmimui bausmių analizė. Šių bausmių atsiradimui turėjo didelės reikšmės sociologiniai, kriminologiniai ir ekonominiai tyrimai, kurie kompleksiskai paaiškino nusikalstamą elgesį. Dauguma mokslinių tyrimų išryškino ekonominę ir socialinę įkalinimo žalą. Itin ryškus yra psichologijos mokslo indėlis į alternatyvių laisvės atėmimui bausmių vystymą. Asmenybės psichologiniai tyrimai parodė individo asmeninių ir išorinės aplinkos veiksnių sąveikos svarbą. Mokslinės teorijos, aiškinančios nusikalstamą elgesį, patvirtino, kad žmogaus elgesys yra kintamas ir priklauso nuo kognityvinių įgūdžių. Tai sudarė prielaidas kognityvinių biheivoristinių elgesio keitimo technikų įdiegimui į nuteistųjų reabilitacijos procesą. Išskirtinis alternatyvių laisvės atėmimui bausmių įgyvendinimo kriterijus yra pažeidėjo motyvacija keistis, spręsti nusikalstamą elgesį paskatinusias problemas.

Pirmoje darbo dalyje taip pat apžvelgiami nagrinėjamų bausmių tikslai, jų realizavimo priemonės ir galimybės. Analizuojamos tarptautinių dokumentų nuostatos, sąlygojančios veiksmingą alternatyvių laisvės atėmimui bausmių įgyvendinimą. Išnagrinėjami pagrindiniai alternatyvių laisvės atėmimui bausmių sampratos aspektai: pažeidėjo reabilitacijos prielaidos, jo kontrolės gyvenimo laisvėje sąlygomis ypatybės. Alternatyvioms laisvės atėmimui bausmėms yra būdinga tai, kad visuomenės saugumo ir nusikaltimų recidyvo mažinimo siekiama per pažeidėjų reabilitacijos procesą. Pažeidėjų reabilitacija įgyvendinama jų elgesio priežiūros metu, kai siekiama ugdyti pažeidėjų atsakomybę už savo gyvenimą ir veiksmus, jų supratimą apie nukentėjusiųjų patirtus išgyvenimus, užtikrinti teismo paskirtų įpareigojimų vykdymą ir nustatytų

apribojimų laikymąsi, padėti pažeidėjams suvokti padaryto nusikaltimo poveikį aukoms, visuomenei, sau bei išvelgti savo galimybes gyventi nenusikalstamai. Šių tikslų ir uždavinių įgyvendinimas sąlygoja socialinius ir individualius procesus bei pokyčius, kurie mažina nusikaltimų recidyvo tikimybę gyvenimo visuomenėje sąlygomis, o ne įkalinimo vietoje.

Šioje tyrimo dalyje nagrinėjama, ar socialinės pagalbos priemonės įeina į kontrolės (priežiūros) sistemą. Lietuvos teisės aktuose dažnai socialinės pagalbos priemonės atskiriamos nuo kontrolės. Disertacijoje vadovaujama vadyboje taikoma kontrolės samprata, kurios esminė dalis yra koregavimo priemonės. Identifikuojamas kontrolės (priežiūros) ir socialinės pagalbos priemonių santykis.

Antrojoje dalyje pristatomi su nusikalstamu elgesiu susiję rizikos veiksniai. Nusikalstamo elgesio priežasčių-pasekmių išbaigtą teoriją sukūrė D.Andrew ir J.Bonta. Autorių nuomone geriausiai nusikalstamo elgesio recidyvą prognozuoja keturi rizikos veiksniai: kriminalinė istorija, bendravimas su nusikalstančiais asmenimis, antivisuomeninis mąstymas ir požiūris, antivisuomeninė asmenybė. Andrew D. ir Bonta J. 1994 m. rizikos veiksnius suskirstė į statinius ir dinامينius. Statiniai rizikos veiksniai daugiausia yra praeityje įvykę įvykiai (kriminalinė istorija, ankstyvieji šeimos rizikos veiksniai). Prie dinaminų rizikos veiksmių priskirtini psichoaktyvių medžiagų vartojimas, darbinė situacija, tarpasmeniniai santykiai ir kt., kurie suponuoja nusikalstamo elgesio pasikartojimo tikimybę. Šiems rizikos veiksniams yra būdingas dinamiškumas. Jie gali būti veikiami ir dėl to poveikio keistis. Atskleidžiamas nusikalstamo elgesio recidyvą prognozuojančių veiksmių įdiegimo alternatyvių laisvės atėmimui bausmių sistemoje veiksmingumas. Apžvelgiami veiksmingumo vertinimo kriterijai. Atskleidžiama jų statistinio vertinimo galimybių ir patikimumo problema.

Trečioje dalyje daug dėmesio skiriama alternatyvių laisvės atėmimui bausmių skyrimo teorinėms ir praktinėms problemoms. Nagrinėjamas šių bausmių nuoseklumas ir sisteminis darnumas griežtumo požiūriu. Analizuojami nenuoseklaus alternatyvių laisvės atėmimui bausmių taikymo klausimai. Kvestionuojamas alternatyvių laisvės atėmimui bausmių skyrimo kriterijų pakankumas. Atkreipiamas dėmesys į tai, kad LR BK nenumato teismui reikalavimo vertinti nuteistojo motyvaciją ir pasirengimą vykdyti alternatyvios laisvės atėmimui bausmės kontekste skiriamas pareigas. Todėl tikėtina, kad nuteistieji šiomis bausmėmis daugiau yra linkę vengti jiems nustatytų pareigų vykdymo. Nuosekliai argumentuojamas požiūris, kad esant plačiam galimų skirti bausmių rūšių spektrui, esminis aspektas skyrimo procese yra tinkamas informacijos apie pažeidėją įvertinimas. Atskleidžiama kaltininko asmenybės ir jo pavojingumo samprata Lietuvos baudžiamosios teisės doktrinoje. Pateikiami teismų praktikos pavyzdžiai, parodantys informacijos apie kaltininką vertinimo nenuoseklumą ir subjektyvumą. Nagrinėjama plačios teismų diskrecijos

ir subjektyvaus informacijos apie kaltininką vertinimo įtaka alternatyvių laisvės atėmimui bausmių nuosekliam skyrimui ir tolimesniam jų vykdymo veiksmingumui. Tyrinėjant teismų nuosprendžius dėl alternatyvių laisvės atėmimui bausmių skyrimo pastebima, kad paskirta bausmė ir jos kontekste nustatytos sąlygos nuteistajam dažnai neatitinka nusikalstamą veiką padariusio asmens socialinės charakteristikos. Praktinių pavyzdžių analizė parodė, kad nuteistiesiems skiriami įpareigojimai, kurie neturi ryšio su nusikalstamą elgesį paskatinusiomis problemomis. Tokia šių bausmių skyrimo praktika neužtikrina nusikalstamo elgesio recidyvo mažinimo tolesniame jų vykdymo procese. Trečiojoje disertacinio tyrimo dalyje išskiriamos pagrindinės nagrinėjimų bausmių skyrimo ir individualizavimo problemos ir numatomi galimi jų sprendimo variantai.

Ketvirtojoje disertacijos dalyje nagrinėjami alternatyvių laisvės atėmimui bausmių vykdymo teisiniai ir praktiniai aspektai. Alternatyvių laisvės atėmimui bausmių vykdymo teisiui reglamentavimui būdingas nenuoseklumas ir neišbaigtumas. Nustatomi nuteistiesiems skiriamų įpareigojimų vykdymo reglamentavimo trūkumai. Nuteistųjų, atliekančių alternatyvias laisvės atėmimui bausmes, pareigos yra reglamentuotos nepakankamai, todėl kai kurių bausmių sąlygų faktinis nevykdymas nenumato *de jure* jokių pasekmių. Nagrinėjant praktines alternatyvių laisvės atėmimui bausmių vykdymo problemas, išryškėjo, kad vykdymo proceso teisinio reglamentavimo trūkumai, tam tikrais atvejais, apsprendžia formalų ar netinkamą teismo paskirtų įpareigojimų vykdymą. Tai pat pastebėta, kad nuteistiesiems skirtų įpareigojimų vykdymas nesprendžia nusikalstamą elgesį determinavusių priežasčių (socialinių problemų), todėl jų įgyvendinimo kontrolė negali paveikti nusikalstamų veikų recidyvo. Nustatomos priemonės, kurių įdiegimas į alternatyvių laisvės atėmimui bausmių vykdymą, galėtų padidinti šių bausmių veiksmingumą.

Išvados

1. Alternatyvių laisvės atėmimui bausmių veiksmingumas grindžiamas individo galimybėmis keistis, išmokti elgtis nenusikalstamai.

2. *Motyvacija* yra viena pagrindinių alternatyvių laisvės atėmimui bausmių veiksmingo įgyvendinimo prielaidų. Nuteistojo *motyvacija keistis* ir spręsti problemas, susijusias su nusikalstama veikla, vykdyti teismo paskirtus įpareigojimus apsprendžia *kontrolės veiksmingumą*. Teisiniu požiūriu nuteistojo motyvaciją patvirtina *sutikimas* vykdyti alternatyvių laisvės atėmimui bausmių sąlygas.

3. Alternatyvių laisvės atėmimui bausmių veiksmingumas sietinas su pavojingumo sampratos koncepciniu pokyčiu ir jo pagrindu sukurta nusikalstamų recidyvo valdymo sistema:

3.1. pažeidėjo pavojingumo samprata transformavosi į nusikalstamo elgesio recidyvo rizikos sampratą:

3.1.1. nusikaltimų recidyvo rizikos samprata orientuota į rizikos veiksnių, galimos žalos pobūdžio ir rizikos lygio nustatymą;

3.1.2. nusikalstamo elgesio recidyvo rizikos vertinimas leidžia nustatyti pažeidėjo situacijos ir aplinkybių (rizikos veiksnių) pokyčius (didėjimą ir mažėjimą).

3.2. nusikaltimų recidyvo rizikos valdymo sistema suponuoja:

3.2.1. nusikalstamo elgesio recidyvo pobūdžio ir tikimybės įvertinimą;

3.2.2. kontrolės tikslų, kryptių ir intensyvumo atitikimą nusikaltimų recidyvo rizikai;

3.2.3. pažeidėjo elgesio kontrolės priemonių koregavimą, atsižvelgiant į jo nusikalstamo elgesio recidyvo rizikos pokyčius.

4. Ekonominio naudingumo aspektu nuteistojo priežiūra laisvėje Lietuvoje yra daug pigesnė negu pataisos įstaigose. Vieno nuteistojo priežiūra laisvėje kainuoja 15 kartų pigiau negu pataisos įstaigose.

5. Lietuvoje alternatyvių laisvės atėmimui bausmių veiksmingumo aspektą patvirtina žalos atlyginimo duomenys, kurie pagerėjo: nuo 2003 iki 2007 metų atlygintos turtinės žalos rodikliai padidėjo nuo 19,3% iki 45,4%, o asmenų, įvykdžiusių šį įpareigojimą padidėjo nuo 45,9% iki 61,7%.

6. Viešieji darbai, laisvės apribojimas ir bausmės vykdymo atidėjimas griežtumo požiūriu nesudaro nuoseklios alternatyvų laisvės atėmimui sistemos. Laisvės apribojimo bausmė numato didesnės intervencijos į nuteistojo gyvenimo būdą galimybę negu bausmės vykdymo atidėjimas, tačiau gali būti skiriamas už mažesnio sunkumo nusikalstamas veikas (baudžiamuosius nusižengimus).

7. Vienas iš alternatyvių laisvės atėmimui bausmių tikslų yra mažinti įkalintųjų skaičių. Tačiau statistiniai duomenys rodo, kad laisvės apribojimas ir viešieji darbai praktikoje taikomi gana retai, ypač viešųjų darbų bausmė. Ji ne tik skiriama retai, bet ir dažnai pakeičiama už vengimą ją atlikti. Vengimas atlikti šią bausmę siekia apie 56 procentus. Viešųjų darbų bausmės įvedimas nepasiekė tikslo - mažinti įkalintųjų asmenų skaičių.

8. Viešųjų darbų bausmė taikoma kaip alternatyva kitoms bausmėms, nesusijusioms su laisvės atėmimu, o ne kaip alternatyva laisvės atėmimui.

9. Viešųjų darbų bausmė dažnai skiriama asmenims, turintiems priklausomybę nuo narkotikų. Tačiau viešųjų darbų bausmės skyrimas šiems asmenims nesudaro prielaidų nusikalstamo elgesio recidyvo mažinimui. Viešųjų darbų bausmė negali paveikti šių asmenų daromų nusikaltimų priežasties - narkotikų vartojimo.

10. Teismų praktikos pavyzdžiai patvirtina, kad asmenims, turintiems priklausomybę nuo narkotikų, paskirta viešųjų darbų bausmė dažnai keičiama į areštą. Netinkamas bausmės

skyrimas suponuoja bausmės keitimo poreikį ir materialines išlaidas šio proceso administravimui.

11. Baudžiamasis kodeksas numato, kad viešųjų darbų bausmė *vykdoma* tik esant nuteistojo sutikimui. Viešųjų darbų bausmės vykdymo praktinė analizė parodė, kad nuteistojo nesutikimas vykdyti viešųjų darbų bausmės, pareikštas bausmės vykdymo stadijoje, reikalauja bausmės keitimo procedūros ir jos įgyvendinimui papildomų administravimo išlaidų, darbo ir laiko sąnaudų.

12. Plati teismo diskrecija parenkant bausmės rūšį nulemia tai, kad informacijos apie kaltininką tinkamas vertinimas tampa pagrindiniu kriterijumi, padedančiu nustatyti bausmę, adekvačią pažeidėjo nusikalstamo elgesio recidyvo rizikai.

13. Lietuvos baudžiamojoje doktrinoje suformuota pavojingumo ir kaltininko asmenybės koncepcija suponuoja tam tikras alternatyvios laisvės atėmimui bausmės rūšies parinkimo ir jos turinio konkretizavimo problemas:

13.1. pavojingumo samprata yra siejama su nusikalstama veika ir su kaltininko asmeniu, todėl teismas, skirdamas bausmę, informaciją apie kaltininką vertina du kartus: vertindamas nusikalstamos veikos pavojingumą ir, vertindamas kaltininko asmenybę;

13.2. informacija apie kaltininką vertinama kaip visuma, siekiant nustatyti ar jis atitinka „pavojingo nusikaltėlio“ įvaizdį ar ne, tačiau ne visada nustatomi su nusikalstamu elgesiu susiję rizikos veiksniai;

13.3. teismas, individualizuodamas bausmę ir, vertindamas nusikalstamos veikos bei asmens pavojingumą, gali savo nuožiūra nustatyti vertinamų požymių visumą ir tai nulemia subjektyvų informacijos apie kaltininką interpretavimą;

13.4. alternatyvios laisvės atėmimui bausmės skiriamos vadovaujantis subjektyviais ir intuityviais kriterijais, kurie formuoja eklektišką bausmių skyrimo praktiką;

13.5. paskirta alternatyvi laisvės atėmimui bausmė ir jos kontekste nustatyti įpareigojimai nuteistajam ne visada daro poveikį kriminogeniniams veiksniams, kurie paskatino nusikalstamą elgesį. Kartais paskirti įpareigojimai reikalauja nepagrįstai didelių kontrolės sąnaudų, bet neužtikrina nusikaltimų recidyvo mažinimo, nes nepaveikia tų aplinkybių, kurios turėjo esminės įtakos nusikalstamos veikos padarymui.

14. Empirinė teismų sprendimų dėl alternatyvių laisvės atėmimui bausmių skyrimo analizė atskleidė šias praktines problemas:

14.1. teismo skiriami įpareigojimai nepakankamai suderinti su kaltininko socialine charakteristika, nusikalstamos veikos sunkumu ir pobūdžiu, įvykdymo laiku ir kitomis svarbiomis aplinkybėmis:

14.1.1. asmeniui, padariusiam apysunkį tyčinį nusikaltimą gali būti skiriami švelnesni jo elgesį ribojantys įpareigojimai negu nuteistajam, padariusiam nesunkų tyčinį nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą;

14.1.2. asmenims, padariusiems baudžiamuosius nusižengimus, skiriami tokie griežti ir intensyvios kontrolės reikalaujantys įpareigojimai kaip tam tikru laiku būti namuose ar draudimai lankytis tam tikrose vietose, kurie ne visada atitinka padarytos nusikalstamos veikos aplinkybes ir informaciją apie kaltininką, todėl šių įpareigojimų kontrolė nesudaro nusikaltimų recidyvo mažinimo prielaidų;

14.1.3. įpareigojimas būti namuose nuo 22 val. iki 6 val. skiriamas ir tais atvejais, kai nusikalstama veika buvo padaryta dienos metu. Pažeidėjo judėjimo laisvės ribojimas nakties metu neapriboja jam galimybės daryti naujas nusikalstamas veikas. Šio įpareigojimo vykdymas suponuoja ne tik intensyvią intervenciją į nuteistojo privatų gyvenimą, bet ir didesnes kontrolės sąnaudas.

14.1.4. teismas, skirdamas įpareigojimą be institucijos, prižiūrinčios bausmės vykdymo atidėjimą, sutikimo neišvykti iš gyvenamosios vietos ilgiau kaip septynioms paroms, nevertina gyvenamosios aplinkos situacijos. Įpareigojimas skiriamas ir tais atvejais, kai nuteistasis gyvena kriminogeninėje aplinkoje;

14.1.5. teismas ne visada įpareigoja nuteistąjį išeiti gydytosi nuo narkomanijos kursą, nors nusikalstamos veikos padarymui priklausomybė nuo narkotikų turėjo esminės reikšmės;

14.1.6. teismas, skirdamas laisvės apribojimo bausmę už smurtines nusikalstamas veikas, kurių įvykdymą determinavo nuteistojo apsvaigimas nuo alkoholio, nenustato bausmės vykdymo metu draudimo vartoti alkoholinius gėrimus;

14.2. laisvės apribojimo ir bausmės vykdymo atidėjimo terminai nustatomi nenuosekliai:

14.2.1. už vienodo sunkumo ir pobūdžio nusikalstamas veikas gali būti nustatytas skirtingas laisvės apribojimo bausmės terminas;

14.2.2. bausmės vykdymo atidėjimo termino trukmės nustatymas nesiejamas su paskirtos laisvės atėmimo bausmės terminu. Bausmės vykdymo atidėjimo terminas gali būti nustatomas neproporcingai ilgesnis ar trumpesnis negu paskirtos laisvės atėmimo bausmės trukmė;

14.2.3. bausmės vykdymo atidėjimo termino trukmė gali būti nustatoma neatsižvelgiant į paskirtų įpareigojimų skaičių ir pobūdį.

15. Nuteistųjų alternatyviomis laisvės atėmimui bausmėmis elgesio kontrolės faktinė pradžia yra pirmojo susitikimo su pataisos inspekcijos pareigūnu metu. Atlikus empirinę nuteistųjų atvykimo į pataisos inspekciją pirmam pokalbiui analizę, paaiškėjo, kad apie 30

procentų nuteistųjų į pirmą pokalbį pagal šaukimą neatvyko. Todėl LR baudžiamojo proceso kodekse reglamentuota teismo pareiga informuoti nuteistąjį apie alternatyvių laisvės atėmimui bausmių atlikimo sąlygas yra tobulintina.

16. Nuteistųjų teisinės padėties (jų pareigų požiūriu) reglamentavimas yra nenuoseklus: didesnė pareigų apimtis, susijusi su alternatyvių laisvės atėmimu bausmių vykdymu, tenka pataisos inspekcijų pareigūnams. Jiems yra nustatytos pareigos, kurių įgyvendinimo neužtikrina nuteistiesiems įstatymuose nustatytų pareigų apimtis.

17. Atskirų įpareigojimų vykdymo kontrolė iš esmės neatskleidžia nuteistojo elgesio krypties ir nusikalstamo elgesio recidyvo tikimybės. Apie nusikalstamo elgesio recidyvo tikimybę galima spręsti tik visapusiškai įvertinus socialinę informaciją apie nuteistąjį, o ne pagal vienkartinį elgesio aktą.

18. Alternatyvių laisvės atėmimui bausmių kontekste paskirtų teismo įpareigojimų vykdymui ir jų vertinimui yra būdingas formalumas. Formalų įpareigojimų vykdymo vertinimą lemia tai, kad įpareigojimų vykdymo turinys nėra apibrėžtas ir detalčiai reglamentuotas. Paskirti įpareigojimai numato tik bendro pobūdžio pareigą nuteistiesiems t.y. vykdyti įpareigojimą, tačiau koks konkrečiai elgesys atitinka įpareigojimo turinį nėra reglamentuota. Nėra numatyti įpareigojimų vertinimo kriterijai, kuriais vadovaudamasis teismas galėtų konstatuoti ar įpareigojimas buvo tinkamai vykdomas ar ne.

19. Bausmių vykdymą reglamentuojantys įstatymai nenumato jokių privalomų reikalavimų nuteistiesiems, įpareigotiems išeiti gydymosi nuo narkomanijos kursą. Gydymosi nuo narkomanijos minimali trukmė, procesas ir jo struktūra bausmės vykdymo metu yra neapibrėžti. Toks įpareigojimo išeiti gydymosi nuo narkomanijos kurso reglamentavimas sudaro prielaidas faktiniam šio įpareigojimo nevykdymui arba netinkamam vykdymui.

20. Alternatyvių laisvės atėmimui bausmių vykdymo metu taikomos nuteistųjų elgesio kontrolės priemonės nesudaro galimybių keisti elgesio priežiūros sąlygų: jų griežtinti arba švelninti, atsižvelgiant į nuteistojo elgesio pokyčius:

20.1. alternatyvių laisvės atėmimui bausmių vykdymo eigoje taikomos poveikio priemonės (įspėjimai ar griežtas papeikimas) yra moralinio pobūdžio ir nenumato galimybės pakeisti vieną ar kitą nuteistajam paskirtą įpareigojimą ar/ir draudimą arba skirti papildomus įpareigojimus ar/ir draudimus;

20.2. nuteistąjį bausmės vykdymo atidėjimo metu, nepriklausomai nuo padaryto pažeidimo pobūdžio ir sunkumo, dėl galimų pasekmių už bausmės vykdymo atidėjimo reikalavimų nevykdymą įspėti gali tik teismas. Todėl asmenų, kuriems bausmės vykdymas atidėtas įspėjimo procedūra reikalauja daugiau administravimo sąnaudų, nors įspėjimas iš esmės

nekeičia nuteistojo teisinės padėties, jam nenustatomos jokios papildomos ar griežtesnės bausmės vykdymo atidėjimo sąlygos;

20.3. asmeniui, padariusiam administracinės teisės pažeidimus, teismas gali pratęsti bausmės vykdymo atidėjimo terminą, tačiau negali nustatyti kitų įpareigojimų;

20.4. asmeniui, tinkamai vykdančiam visus priežiūros laikotarpiu keliamus reikalavimus ir padariusiam socialinę pažangą, negali būti trumpinamas priežiūros terminas ar keičiamas kontrolės priemonių intensyvumas (pobūdis ir dažnumas).

Pasiūlymai

1. Siekiant, kad viešųjų darbų bausmė būtų taikoma kaip alternatyva laisvės atėmimui, siūloma nustatyti laisvės atėmimo bausmės ribą iki kurios ji gali būti prilyginama atitinkamam viešųjų darbų bausmės valandų skaičiui.

2. Viešųjų darbų bausmę taikyti asmenims, kuriems reikia įgyti darbinius įgūdžius.

3. Skiriant alternatyvią laisvės atėmimui bausmę asmenims, turintiems priklausomybę nuo narkotikų, siūlytina įtraukti juos į gydymosi nuo narkomanijos programą.

4. Alternatyvias laisvės atėmimui bausmes taikyti įvertinus nuteistojo motyvaciją ir pasirengimą vykdyti skiriamas pareigas bei esant jo sutikimui.

5. Nustatyti informacijos apie kaltininką vertinimo struktūrą ir reikalavimus, detaliau reglamentuoti alternatyvių laisvės atėmimui bausmių skyrimą tam tikroms asmenų grupėms (pavyzdžiui, asmenims turintiems priklausomybę nuo narkotikų).

6. Nustatyti vertintinas aplinkybes skiriant kai kuriuos teismo įpareigojimus (pavyzdžiui, skiriant įpareigojimą būti namuose nustatytu laiku ar nekeisti gyvenamosios vietos be institucijos, prižiūrinčios bausmės vykdymo atidėjimą, sutikimo atsižvelgti į nuteistojo gyvenamosios aplinkos situaciją ir kt.).

7. Reglamentuoti alternatyvių laisvės atėmimui bausmių terminų trukmės nustatymo kriterijus (pavyzdžiui, įtvirtinant nuostatą, kad bausmės vykdymo atidėjimo terminas turi neviršyti paskirtos laisvės atėmimo bausmės trukmės ir pan.).

8. Konkretizuoti teismui nustatytą bendro pobūdžio pareigą išaiškinti nuteistajam paskirtų alternatyvių laisvės atėmimui bausmių atlikimo tvarką, sąlygas, nuteistojo teises ir pareigas, vykdymo ypatybes ir įtvirtinti reikalavimą dėl nuteistojo informavimo apie atvykimą į bausmę vykdančią instituciją per racionaliai trumpiausią terminą.

9. Siekiant išvengti faktinio įpareigojimo išeiti gydymosi nuo narkomanijos kurso nevykdymo ar netinkamo vykdymo, nustatyti privalomus elgesio standartus gydymosi laikotarpiu, kuriais vadovaudamasis teismas galėtų įvertinti šio įpareigojimo vykdymą. Siūloma,

kad nuteistiesiems, įpareigotiems išeiti gydymosi nuo narkomanijos kursą būtų privalomas sudaryto gydymo plano vykdymas: testavimas dėl narkotikų vartojimo ir kitos numatytos priemonės (pavyzdžiui, psichologo ar kito specialisto konsultacijų, grupinių užsiėmimų lankymas, ar kitos gydymui būtinos priemonės).

10. Reglamentuoti alternatyvių laisvės atėmimui bausmių vykdymo metu nustatytų priežiūros sąlygų keitimo (griežtinimo ar švelninimo) galimybes.

MOKSLINIŲ PUBLIKACIJŲ SĄRAŠAS

1. Gavrilovienė, M. Nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimas taikant su laisvės atėmimu nesusijusias bausmes. *Jurisprudencija*. 2006, 6 (84): 92 – 101.
2. Gavrilovienė, M. Asmenų, priklausomų nuo narkotikų, bausmės vykdymo atidėjimo teisiniai aspektai: patirtis Lietuvoje. *Jurisprudencija*. 2005, T. 70 (62): 99-106.

GYVENIMO APRAŠYMAS

Marta Gavrilovienė gimė 1973 m. rugpjūčio 23 d. Vilniuje.

Išsilavinimas:

1980 – 1991 m. Vilniaus m. 23-oje vidurinėje mokykloje įgytas vidurinis išsilavinimas.

1992 – 1998 m. studijos Lietuvos teisės universiteto Policijos fakultete. Įgytas teisės magistro kvalifikacinis laipsnis.

2003 – 2009 m. doktorantūros studijos Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Baudžiamosios teisės katedroje.

Darbo patirtis:

1997 – 2000 m. Vilniaus m. Vyriausiojo policijos komisariato pataisos darbų inspekcijos vyresnioji inspektorė.

2000 – 2002 m. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Vilniaus m. pataisos inspekcijos vyresnioji inspektorė.

2004 – Mykolo Romerio universiteto Socialinės politikos fakulteto Penitencinės teisės ir veikos katedros lektorė.

2002 – iki šio laiko Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Vilniaus regiono pataisos inspekcijos direktorė.

Kontaktai:

El. paštas: m.gavriloviene@vrpi.lt